

Kritikak eta erreseinak

L.Mª MUJIKA. *Loitzu Herrian uda-partean.*

Horra Luis Mª Mujika euskal idazleak eman berri digun nobela. Lehenengoa, hain zuzen, autorea honi gagozkiolarik. Gaur egun arte, arlo askotan lan eta publikapenak eginik dugun Mujikak, ez zuen, nik dakidala, orain arte, kontakizunik azaldu. Oraingo honetan, halere, bi batera eman dizkigu; bata ipuina eta bestea nobela. Biak izan ziren sarituak iragan urtean: ipuinak (Abuztuaren hamabosteko tren), "Imagina ezazu Euskadi" ipuin saria 1992. urtean. Eta eskuartean dugun nobela honek, urte bereko "Txomin Agirre" nobela saria. Esan behar, beraz, sari hauek mahaikoen iritziz, era arrakastatsuan egin duela sarre-gure autoreak jenero honetan.

Orain, gauzak areagotuz, Erein argitaletxeak eman du argitara. Beraz, hango kritikoez ere oniritzia eman diotela argi eta garbi geratzen da.

Argitara aurretik irakurtzeko aukera izan nuenez, esan beharrean aurkitzen naiz, aski erraz

irakurri nuela eskuartean dugun nobela hau. Autoreak, hego amerikako nobela korrontearen eraginari nolabait jarraituz, bi plano desberdinetan eman digu fikzioa, bi espazio eta bi denbora desberdinetan, baina bi alderdiak elkarren osagarri gertatzen direnak. Bata Loitzu herrian eta gudu garaian ematen diren gertakariak, bizpahiru hilabeteren buruan eta bestea, gure garaitzuko egunetan ematen dena, hainbat aldiz erabilitako tren geltoki batean. Bigarrena, lehenengoaren ondorio gisara ezarria dago, neure iduriz errealismo eta egiantzekotasun haundiz. Autoreak, garai bat zein bestea ondo aztertu eta ematen ditu bere fikzioan zehar. Hirugarren bat ere ageri da "posludioan" Imanol Iraetaren kontakizuna Amerikan ematen baita.

Bietan, batipat Loitzuko gertakarietan, bi alderdi guztiz kontrarioak agertzen dira. Gure artean lehen nola orain, esan daiteke beti, gertatu izan denaren antze-

ra. Gogora ditzagun oinaztarrak eta ganboatarrak, agramontesak eta beaumontesak. Kasu hone-tan bata "abertzaleak" eta, bes-teak, "karlistak" eta nazionalak. Fikzioak, beraz, errealitate baten islada izan nahi du. Eta ene idu-riz, bikain emana agertzen da.

Bi alderdien arabera, bi "etxe" ditugu protagonistak. Hobeto, bi etxeetako nagusiak. Abertzaleen aldetik "Iraeta" tarrak, "Txomin" buru delarik. Eta, bestea, "karlis-tak", Murua-tarrak, "Jenaro" alka-tea buru. Gudu garaian sarritan gertatu zenaren islada argi eta garbia. Gainerantzeko herritarrak, eta baita ere fikzioaren espa-zioak ere, bi eratan banatzen di-ra. Batzuek "Txomin" en gisara pentsatzen dute, gehiengo ba-tek, eta besteek "Murua" tarren gisara pentsatu eta jokutzen du-tenak. Bakoitzak ditu bere espa-zioak. Haranola "Iraeta" tarren il-dotik dabiltzanek, abertzaleek, badute bere "Batzokia", "Perute-gi" taberna, eta "besteak" berriz, boterearen nagusi direnek, "Udaletxea", "Karlisten zirkuloa" eta "Sastrenea" taberna, besteak beste.

Kapituluen banaketa ere, bi denboren arabera oinarritua da-go. Kapituluen haseretan, fikzio "trajikoaren" zantzu emanez, zenbait autoreren zita bat dator. Ondoren hasten dira fikzioko sei kapituluak, "Posludio" batekin amaituaz. Posludioari zegokion

"preludioa" kendu egin du auto-reak, fikzioaren giltzarri batzuek argiegi gera ez daitezen.

Kapituluak, bi atal guztiz des-berdinetan osabetetzen dira. Le-henengo atala, gudu garaiari da-gokiona. Atal hau numerazio erromatarrez adierazia dago: I, II..., eta bigarren atala italieraz emandako izendapenez, Pako Aristi nobelagileak ere erabili izan du modalitate hau: tempo primo, tempo secundo.... Lehen partea, bestalde, beste azpi ata-letan banatua agertzen da, hu-tsune bat tartean. Agian, zenbait kasutan, ez da erraz bereizten orriaren amaierarekin egokitzen denean. Haietako bakoitzean, herriko zenbait gertakari, ohitura, edota deskribapena ematen ditu. Azpi-atal hauek guztiak, herria, ohiturak, gertakarien azalpen di-renez gero, elkarren osagarri gertatzen dira, elkarrekin konber-gente gertatuaz. Atal bakoitza, kuadro baten zati bat da, eta hu-rrengo kapituluetan ematen dio jarraipena, ildo xume baten bi-dez, interesa areagotuz, deskri-bapenak gero eta osoagoak emanaz eta herriko barne-mutur guztiak, gertakariak, hika-mikak, maitasunak, gorrotoak, enbiriak, saldukeriak, boterezaletasuna eta abar, lerro aszendente eta korapilotsu baten harian desa-rroilatuz.

Kapituluaren bigarren atalak, esan bezala, beste espazio, ger-

takari eta protagonista ditu, lehenengoaren osagarri. Era horretan, lehenengo kapituluan protagonista nagusi den "Txomin"en emazte "Asun" eta bere seme "Eneko Iraeta" izango ditu pertsonai nagusiak. Aurkakoa, ez da iada izango Loitzuko Muruatarrik, Guardia Zibilak baizik. Espazioa, tren geltokia. Axun da bere presentzia eta oroipenak gogoan, bi aroak lotzen dituen. Geltokia, itxaropenezko lekua da, batetik, nostalgikoa bestetik, oroimenez betea, ez Axunentzat bakarrik, beste asko eta askorentzat historian zehar: "Geltokian beti egon ohi da ihesitako senargaia espero duen emaztegai neskazahartu bat, edo gerran semea galdua duen ama alarguntsu bat".

Fikzioa, nagusiki, Loitzu herriaren "kronika" bat da. Txominen osaba "Imanol" Ameriketara joana zen aspaldian. Eta berak harilkatzen dio kontakizuna berekin bizi den beste euskaldun bati: Eustasiori.

Fikzioan zehar, hirugarren pertsonan egindako kontakizuna nagusi baldin bada ere, sarri agertzen dira elkarrizketa bizi-biziak, eta baita ere barne-bakarrizketak, nolerebait ohizko ezaugarriak eta berriak nahasiaz, orekan: "Txominek ere ez zuen komentatzen Anttonio anaiari buruz, eta amak hura ez zuen ongi ikusten. Gezurra dirudi biak nire erraietako semeak izatea, seni-

deak ere banantzen dituen zorioneko heredentzia!" (94).

Ikus daitezke, sarritan, deskribapen paregabeak, bai pertsonaiak bereizterakoan, hauen barne-gatazkak adierazterakoan, bai natura deskribatzerakoan, bai zenbait ohitura, gorroto, amodio, eliztarren izakera. Hein batean, lehenetsunez tratatzen ditu autoreak euskal ohitura, izakera, etxe, eta hiri errural baten alderdi on eta txarrak. Halere, sinpatia bereziaz tratatua dago "Txomin" abertzalearen izakera, etxea, ohiturak, haranola bere moduko lagunenak ere: "Ikusatekoa zen Txominen begi-tentsioa, zainen gihardura zaildua, beso-nerbatu-tenkada metalikoa.... Txominen besagailu, ukalondo, belaunburu eta zangoetako nerbioak puztuta jartzen ziren, leherbeherrean". Nahiz segidan bere mugak ere jartzen dituen: "Nere gizona, Jose Migel zena seme hau bezala kaskailua, setatia, erohaizea zen..." Edota Txomin eta bere anaia Anttonioren arteko gorabeherak heredentzia zela eta.... "Jenaro" kalistaren kasuan, ordea, jarrera desberdina adierazten da eta haren muga txarrenak argi eta garbi geratzen dira: enbidia, haundinahia, gorrotoa, eraman ezina, boterearen abusoa.... "Jenaro gizon gizona, koi-petsua, sudur luzekoa zen.... Zuhurra eta harroxkoa zen, beti errorrika eta apusturako prest".

Ez diogu, halere, aurkitzen gehiegizko etnografiarik, nahiz badituen baserriko tresneria eta abarren deskribapen eder paregabeak: "Mariak, gainera, horman ziltzilik zuen su-pala, eltze-kondoa eta laratza ikus zitezkeen. Etxe hartan suila ere bazen ura gordetzeko. Pitxerra, antusina, kikarak, platera eta platereraskak beste ertz batean gordetzen zituen.... Galbahea eta oramahia ere ez ziren falta... Mariak, bestalde, mihilua eta ezpatalandarea ganbaran esekita zituen".

Deskribapen bortitz eta onen tarteetan, aipagarri dira alderdi sentsual arloan harilkatzen dituen azalpenak: "Madalena, gizona atsegin izan nahi badun, badakin zer egin...Ez hadi kolpean egin beharrekoak egiten hasi, astir-astiro baino; laztanak betondo, betarte, belarri, ezpain, lepondotik garrena -goitik behe-ra amuiltsuki- eman ez hasi. Sabelpekoak geroagokoak ditun. Mihiaz ere ongi jolasten jakin behar dun, gizonaren titi-puntatxoak ahaztu gabe; beraldiko atsegina ematen zion bularretako garauntxoak listuz busti eta mihizteak. Gero ez ahanzi hire bularren joku geldia, ferekatsu eta luzea...."; baita ere elizako ohiturari buruzkoak; herri maisu kastellanoarenak: "no se dice erretrete, sino retrete.... No se dice madre ha decido, sino la madre ha di-

cho.." (101); "Toma, toma, esan zion amorrazioz, erregla eraginez-. Ya es hora de que aprendas a hablar en cristiano como Dios manda" (25); komeriantenak: "Bonboa eta tronpeta galantajoaz, larru beltzaran azeitunazko gizona ezkoa"; eta nola ez, naturarenak: "Putzu haietan udak ugaltasun kromatikoa kalidoskopioan bezala gordetzen zuen. Sagarrak gorriak ziren, belardiak berde argi, basoaldea berde ilun, bideska arre, zaldi eta moxalen larrua marroi-gorritza" (114). "Ollarrirantz mendiak eta zerua senide ziren urrunean gardentasun apalean. Mailoak eta maldak, berriz, neketsuagoak orotzapen galduen etsipenean" (133) Zenbaitetak hotzikara ere sortzen duten horietakoak: "On Eduardoren udako izerdien usaina eta koipea nabarmena zen orban horizatuetan.." (122). "Bere begirada hitsa. galdua, abastraktua zen" (138)"Karkaxa ez zen listua bezela mehe eta urtsua, lodia eta berdoxta baino.... sutondoko katuak milikatzeari jardun zion" (151) "isurki liskatsuaren zati bat hatz-muinetan gelditzen zitzaionalarik" (151)

Nobela honen fikzioa, tragedia bat denez gero, etengabe ematen dizkigu zeharka eta zuzenki tragedia horren zantzua areagotzen duten datuak. Kapituluak lehen aipamenak aparte, naturaren deskribapenak: "Loit-

zuko zero urdin-serioan su gorri, hori more odolezkoak". Edota "Mariak bere basotik, etengabe, sartu-atera zebilen euli petrala uxatu zuen" (93). Apustuaren aipamen bakoitza tragediaren zantzu bihurtzen da: "apustua irabazi zientetik, gauzak okertzen hasiak ziren" (93). "Tik-tak amai-gabe hark zerbait salatzen ziolako ustetan" (96). "Ferra setatiek soldaduen hots metalikoa gaitzagoa bihurtzen zutelarik" (97) "Dagoeneko, kriminareen zantzuak gaztainadiko itzaletan, elizako erretaula galantan bezala galtzen ziren..." (174) "Zakurrak odol-isuriak txapla-txapla edaten hasi ziren" (179). "Apar-litsa ez-painetatik eskuaz kentzen zuelarik" (135)

Badaude, halere, nobelan zehar, ene iduriz sobran edo faltan dauden alderdiak. Nere ustez, haserako originalak zuen "preludioa"ren zati bat, gutxienez, kontserbatu beharrekoa zen. Bestela ez du zentzu osorik "postludioa"n ematen den Imanolen kontakizunak. Autorea, bestalde, zenbaitetan fikzio barnean sartzen da, bere iritzia zuzenegi emanez. Maixuaren eltze-ko xaguari buruz "ze jaki goxoa" esaten duenean, adibidez. Edota katemea odolduta zegoela eta ezin desitsaririk "hazia zeukalako" dioenean (38). Apustuak egiteko sistema ere, ez dut uste era

honetara erabiltzen denik Euskalerrian (79). Benitotxo tontoari, zenbaitetan, hitz bizkorregiak jartzen dizkio (88). Ene iduriz, "eginen du" atsegin zaidan bezala ez hainbeste "ikusiren dut" edo gisakoak. (41). Zenbaitetan, lehenean egindako paragrafoak luze doazenean, "zuen" "zen" errepikapen aspergarri gehiegi nabari da (94). Edota honako baieztapenak egiten dituenen: "Euskal Herriko baserriak beti mutilzahar eta neskazaharrez beterik egon ohi dira" (130). "Haren gisako zenbat mutilzahar ez zegoen euskal baserrietan, etsipena ahaztu nahiaz, edariari emana" (154). Edota "ur-basoa" "baso-ura"ren orde z jartzen deanean (132). Edota gisako zenbait esaldi: "Iraetatar bati buruan jo zion" (178). Baina batez ere, lekuz kanpo? (nere ustea da, noski) dago Txomin hilda gero zaldi gainean azaltze hori: "Txomin ubelduraz josita zegoen; halere betartean ez zuen markarik, aitzurra baitlitzan, eta, heste urdin batzuk kanpora zituen" (184). "Zaldi gainean eskuak eta hankak bi aldetara zanbuluka" (185).

Baina, akats (?) posible hauek ez diote nobelari bere edertasuna, sendotasuna, intrigaren interesa, estiloaren bortiztatura, Euskara aberatsa eta... kentzen. Gomendagarria, beraz, irakurtzeko.

Gillermo Etxeberria.

M. VARGAS LLOSA, *Lituma en los Andes*. Edit. Planeta, 1993.

Vargas Llosa hegoamerikar eleberrigile sonatuak irabazi du 1993 urteko Planeta saria. Oraingoan esan daiteke asmatu duela Planeta argitaletxeak, beste kasu batzuetan ez bezala, antza epai—mahiaren kontzesiorik gertatu ez delako. Azken hau ez da guti, ezen eta 1992 urtean saritutako Sánchez Dragóren *La prueba del laberinto* delakoaz ez baitzitekeen halakorik esan, eleberriarren disziplina-eza eta tramaren desarilkatze baldana atzemandu. Bestalde, sari literario gehienek ukan ohi duten anonimotasunezko baldintza nekez gairi zezakeen bigarren geldituzen F. Savaterrek Voltaire-ri eskainitako liburuak. Liburuko azken orrietan, hain zuzen, aski nabarmen autorearen identifikazioa agertzen diren zertzelada batzuk medio. Horrek ez dio mesederik egiten Planeta Sariari.

Mario Vargas Llosak, berriro, hegoamerikar ingurunean hainbestetan ematen diren mundu erruraleko gertakizun tragikoak isladatzen dizkigu, Peruko errepublikan Sendero Luminoso gerrilak gauzatzen duen eskanetegi gaitzean. Autorearen asmoa, noski, ez da izan gerrila taldearen kronikoa egitea, baina ongi profitatu du gerrilak bereganatzen duen dramatismozko fabulazio-ahalmena. *Lituma* deritzan kaboia eta Tomas laguntzailea

gerrilari mahoisten mehatxupear bizi dira. Nobelan zehar indiar tipismozko perpausa xume eta fresko anitz, ironia eta poesia ongi nahastekatuz. Gure ustetan, 1986 urteko *¿Quién mató a Palomino Molero?* nobelan harturiko hildo sugerikor, xume, indiar giroz onduriko estiloa dakusgu eleberri berrian. Pedrito Tinoco pertsonaia, adibidez, trazo maisuez isladatzen zaigu. Ergela dela eta, pertsonaiaren kerak biziki emanda daude, bereziki 47-57, eta 257-268 orrietan. Hona epitetoen bapatekotasun ahaltsua: "Desde niño Pedrito Tinoco le habían dicho alunado, opa, ido, bobo, y, como siempre andaba con la boca abierta, comemoscas", "Iba descalzo, con unos pantalones bolsudos y grasosos sujetos con una cuerda, un poncho deshilachado" (hemen nabarmentzekoa bolsudos eta *grasosos* (grasientos) epitetoak), "Y salaba y oreaba a la intemperie trozos de carne de las vicuñas que morían". Llama animalien hilketa-pasarteak, aldi berean, gaitzenak eta lirikoak dira, aldiaren tragedia halako sotiltasun poetikoan biltzen baitu autoreak. Tinocoren presentzia eleberrian barnekoitasun xumez baterik azaltzen da, erruralismo bero baten baitan.

Beste pertsonaia berezia Tomas, kaboaren laguntzailea, amodio baten hariak maisuki bil-

batuta azaltzen direla. Amodiozko pasarteetan narrazio bizi eta errealismoz beterikoan eskaitez dira. Irakurlea, maiz, narrazio zital, trukulento eta graziaz beterikoetan murgiltzen da. Bereziki, kantina edo tabernetako giroa isladatzen dituzten pasarteak, mozkorra, adibidez, oso biziak (105, 137, 174, 263, 293, eta abar). "Todos estaban muy borrachos y algunos tambaleándose, apoyados en las paredes o abrazados entre sí para no desplomarse. Sus ojos vidriosos y brillantes perforaban las nubes de humos y examinaban a Pedrito Tinoco...").

Zirto sexualak, tipologia gaitzezko estanpak ere ("Cuéntame de una vez el primer polvo que le tiraste, Tomasito", "Sólo eso y a mí se me pusieron los huevos de corbata") adieragarriak. Eleberriaren koadro makabroa gertatzen da, besteen artean, gerrilariak herriko plazan gizatalde bati barrabilak agerian mozten dizkietenekoa.

Esan daiteke, autorearen pentsakera eta azken jarrera ikusita, eleberriak gerrilaren aurkako tesia egin nahi izan duela, nolabait. Baina, hori ez da egia, nahiz eta Vargasen ildo ideologikoa zein den jakin. Sendero Luminosoren basakeria nabarmen galditzen bada ere, autoreak gehiago Peru menditsuko pasarteak erakutsi nahi izan dizkigu, eta

bertako gizarte errural-indiarraren etsipen tradizionala eta menpekotasun soziala. Beraz, urrun gaude tesisko nobela batetik, amodio xalo, xume baten andanak biltzen baitu barrendik kontakizun guztia. Esan daiteke, pasarte gaitzenak ere, azpitik, lirismo batez ukituta daudela, eta bereziki, Pedrito Tinoco eta Tomas pertsonaien andana narratiiboak. Tragedia ere lirismo horretan gozatzen du, eta hasieratik amaieraraino irakurlea erritmo inozo, bizi eta basati baten oldetan sartzen du harrigarriro. Giza aldarte desberdinen mosaikoa damaigu, bestalde, dena dialogo edo elkarrizketa bitxien (eta Peruko hizkera bereziaren) xarmari helduta. Egia da, maiz, narratioak duen bapatekotasun fresko horren eraginez, protagonisten aldarteak, apaldu eta itzali egiten direla, baina pasadizo-galtze horiek ez dute sekulan andana nagusiaren ildo ikuspegi nagusitik ezabatzen.

Eleberri honetan orri guztiak dira beharrezko; ez da deus ere sobera. Aldiz Vargas Llosak 1981 urtean idatziriko *La guerra del fin del mundo* eleberriaren orri asko gertatzen da betegarri, nobelari laurdena ere mesedegarri baillitzake. Eleberri honek, bestalde, erruralismoak duen xarma eta gaurkotasuna, García Márquez-en eleberriaren konstantetako delarik. Hitz batean, *Lituma*

en los Andes eleberriaren irakurketa guztiz gomendagarria egi-

ten da bere egitura eta idazkera zalu, fresko eta bihurriagatik.

Luis Maria Mujika

RAYMOND CARVER *Katedrala*. Itzulpena: Juan Mari Mendizabalek. Elkar Argit., 256 or.

Carverrek *Katedrala* izenburuean ipuin-bilduma sotil eta nabar bat eskaintzen digu Juan Mari Mendizabalen eskutik. Itzulpenaren ildo originalari dago-kion mintzo ulerterraz, zuzen eta soilez agertzen da, zorionez; maiz, itzulpena, egungo sasi-barrorkismo, joskera arrotz-erromantzente eta hitz lokalista anitzen-gatik, iluna bihurtzen baita euskararen alorrean.

Estatu Batuetako literaturan Carverrek toki berezia lortu du bere "dirty realism" edo eta "errealismo lohia" deituriko estiloaren bitartez. Bere idazkeraren nabartasun berezietakoa idazkuntzaren minimalismoa, hitz sotil eta elementu literarioen elementalismoa bilatuz. Autoreak irakurlea liburuko ipuinen zehar egungotasunaren nahasi-mahasi-tan murgiltzen du era guztiz umil eta soil batez; esaten duen oro irakurleari gertatu balitzaion, erretorika eta jarrera jantzi orotik at eskaintzen du. Bere hizkera, ondorioz, zehatza eta bortitza bilakatzen da, irakurlea gauzen eta

gertakizunen zurrunbiloan bitartekorik gabe murgilduz, hots, zuzen-zuzenean. *Furious seasons* eta *Wat we talk about when we talk about love* ipuin-liburuak idatzi zituenak *Katedrala* delakoan arazo tipiz bilduriko bizikizun xarmantak aurkezten dizkigu. Hona, adibidez, *Chef-etxea* deritzan ipuinan azaltzen den elementalismoa aberatsa: Chef-ek etxea uzteko eskatzen Linari, deskribapen fisiko sotilak, hozkailuan dauden elementuen azalpen bizia, senar-emazteen mintzo berriztatua luzatuz. *Lumak* deiturikoan, berriz, aipagarri: aforiaren gomitea, telefono haritik bestalde haur baten negarra, afarira gomitatuen dudak zein opari-mota emango, etxetik lagunen etxe arteko paisaiaren deskribapena, hegazterrenaren ikuspena jardinean, Ollaren zehatzapen fisikoa, etxeko ontzien deskribapen zalua, etxeko haurren aitzinean erreakzioak, mahaiaren bedeinkapena, hegaziaren garraisia, emaztearen ile-mozketa, pasarte sentsual baten andana

gozoa, eta abar. Dena afari baten inguruan eraikitzen du Carverreke, eta irakurlearen atentzioa eustea lortzen du. *Trena* izena duen ipuinak ere detailismo aberats bera. Hona zehaztapen zenbait: pistolaz mehatxatzen duen gizonaren erreakzioa, geltokiko episodioak (itxarongela, bertako pertsonen jazkera, bikote baten jarrera, agurea eta erlojua, tabako erretzearen zertzeladak, mintzaira ezezagunean hizketa, emaztearekin alaberakiko aipu laburrak, sentimen etsiak, agurrearen iturriko detaileak, Dent andereñoaren gogarketak, lokomotibaren iritsiera, geltokitik harantz hirian ikusten zen paisaia berezia (sukalde urbanoak, ontzi-garbigailuak, trenera igotako anderea-

ren jazkera, eta, ezkenik trenaren mugimendua eta bagoien argia).

Liburuko guztiko ipuinak detailismo sotil berean bilbatzen dira, eta egunerokotasunari, zahaztapen umilenetan ere, halako xarma desestaltzen asmatzen da, gauza apalen miresle ez denak ahortzi, mespretxatu edo eta albora utziko lituzkeenak. Carverren liburua, bada, bizitzako aldarre umilen nabarmentze aberatsa da, ipuin bakoitza, bizitza bera bezala, nabarra delako bere umiltasunean. Jende eta gertaera arrunten bitartez Carverrek eguneko egitatera hurbilketa elementalak egiten ditu, inoiz literatura osatzeko asmorik azaldu gabe. Beti narratzera mugatzen da, baina irakurlearengan gauza umilen zirrara sortuz.

Luis Maria Mujika

MARIA J. KEREJETA, *Ezezagun baten kuadernoa*. Edit. Kutxa, 1988.

Maria Jose Kerejetak 1987an *Ezezagun baten kuadernoa* idatzi zuen Irun Saria eskuratuz, oker ez banago, orain arteko bere literatur sortze-lan bakarra dena.

Poema liburu honek lehenengo orrialdetik azkeneraino giro existenzialaren zama darama. Existenzialismoa eguneroko objektuetan, eguneroko nahietan eta porrotetan, eguneroko egoeretan. Ez da joan behar haruntza-

go, eguneko bizitzaren markoa nahikoa zaio poeta honi, gaur eguneko hainbat poetari bezalaxe. Egunerokoa tindura existentzialez papereztatuko du, eta gehienbat gai bat jorratuko: denboraren igarotzea. Gai nagusi honetatik isuriko dira beste aspektu batzuk, hala nola, maitasunaren ahanzduarena, bakardade aspertuarena, nazkarena, zantzurik ezarena edo indiferentziarena... Aharrausiarekin behaztopatuko

gara, errepikazioak sortutako gogo gabeziarekin eta abaildurarekin, etsipenarekin eta baita gauak gain behera egiten duen neurrian alkohol-usainarekin ere. Desesperazioa sumatu ahal izango dugu zenbait lerrotan, baina ez da izango desesperazio krispaturik, dramatikorik, baizik eta fatalismotik eta absurdotik etorrirako desesperazioa, lasai antzekoa, dekadentziaren eskuetan sostengatua, banbolinen artean erdi izkutatua, antzerki-eszenategi baten ohola bezain hutsa eta hutsala, udazkenekoa eta udazkenekoa baino gehiago udazken amaierakoa. "Heriotzaren lakioa (Venezian hiltzea)" (28 orr.) poema da giro honen erretrato fidel bat beste batzuren artean.

Deserrotzearen eta desbideartearen hildotik abiatuak hiriarekin eta hiriekin egingo dugu topo. Venezia, Istanbul, Sarajevo edo Salzburgo limurtzen dira gure begien aurrean, akropoliseko horma zaharrak eta mezkita bat ere. Hiria eta fikzioa, ispilutasuna, anonimatoa eta bestea; egin eta desegiten den dekorazio existentzi gabekoa, ihes egiteko aukera opatzen duena; plano irrealen guneak, non nobelak, zinea eta argazkiak izate berezirik hartzen duten, non "ezin dela dagoeneko bizi noizbait literatura izan ez zena" (30 orr.); hotelak

eta gauak eta "Hiria, Celan edo Lowry-ren/ begiekin ikustea," (9 orr.); espaloiak, zitak eta jokuak; desioak eta desengainoak.

Ideia sentituok lerroz lerro, hitzez hitz harilkatuta daude hizkera zuzen baten bidez, maiz emakumeen hizkeratzat jo izan den hizkera artezaz. Metaforak ez ohizkoak dira, topikoa zokoratzen du. Ikuspegi honi atxekita Maria Jose Kerejetak hizkera pertsonal batean jartzen du indarra, armariotik aukeratzen duen arropa. Mota uneari eta egoerari egokitutakoa da (batzutan samurra, beste batzutan ironikoa eta ziniko samarra), berak aukeratu duen hizkera bezalakoa. Adibidez, gorputz-arimaz dihardue-nean karatea aipatzen du. Zehaztasunaren taiuera barruan aposizioak, hots, barne azalpenak erabiliko ditu. Izan ere, hizkeraren propiotasunarekin batera, beste berezitasunik ere bada- kar: tonuarena. Diario tonua du *Ezezagun baten kuaderno*-k, aitormen-kutsua, bakarrizketaren diskurtsoan garatua eta intimismo geruzetan estalia.

Egia esateko, poema-liburu landu baten aintzinean gaude, ez bait da sinplea intimismoa (dakikegunez, intimismotik bigunkeriara urrats bat besterik ez dago) eta hizkera behemente bat elkar jostea.

Amaia Iturbe Mendinueta

JUAN KRUIZ IBERABIDE, *Begi-niniaren poemak*. Erein Arg. 1992.

Oraingorako nire haur-irudimenean zuhaitz eta habia egin duen poema-liburu bat dakart besapean, gure zero txikian eguzki txiki eta umotu bat bezala gerridituko dena: *Begi-niniaren poemak* (Erein 1992) Juan Kruz Igerabiderena, haiku-itxuran moldatua.

Ezer baino lehen, japoniar poesia-mota honi buruzko bi zita lerroratuko ditut, Octavio Paz-ek Matsuo Basho-ren Sendas de Oku (seix Barral, 1981) liburua-ren hitzaurrekoak: "El haikú se transforma y se convierte en la anotación rápida -verdadera recreación- de un momento privilegiado: exclamación poética, caligrafía, pintura y meditación, todo junto". (39 orr.); "Desde un punto de vista formal el haikú se divide en dos partes: una da la condición general y la ubicación temporal o espacial del poema (otoño o primavera, mediodía o atardecer, un árbol o una roca, la luna, un ruiseñor); la otra, relampagueante, debe contener un elemento activo. Una es descriptiva y casi enunciativa; la otra, inesperada. La percepción poética surge del choque entre ambas. La índole misma del haikú es favorable a un humor seco, nada sentimental, y a los juegos de palabras, onomatopeyas y aliteraciones, recursos constantes del Basho, Buson e Issa. Arte

no intelectual, siempre concreto y antiliterario, el haikú es una pequeña cápsula cargada de poesía capaz de hacer saltar la realidad aparente". (45-46 orr.).

Begi-niniaren poemak haikumoduko poematxoak osaturik eta marrazki sinple batzuek lagundurik dago. Orri bakoitzak arnasa hartzen du, lerro doiak beste garrantzi duelako idatzi bakoak, esan gabe doanak. Zuriak (espazioa), beltzak (testua) beste balio du, muturreko bi koloreek elkarren osagai suertatzen direlarik. Isiltasuna, beraz, kokaturik dago leku egiten. Marrazkiek ez dute ezer hornitzen, ez dute ezer betetzen, haikua girotzeko daude.

Orri gardenak dira, non begia gunea den. Begi erneak pentsamendura garmatza, sentiberatasuna lantzen duen pentsamendura. Kanpoko paisaia-zatiak barneratzen zaizkigu, guregan zirrara sortuz. Haikua irakurri eta sentitu ondoren, jadanik ez gara lehengoak izango, gure barrua aberastuta geldituko delarik, gure barrua nola antzalda daitekeen harrituta. Uneak diren poematxook, patxadan irakurtzekoak dira, ez bete-bete. Gehiago berrirakurtzekoak, irakurtzekoak baino, irakurriko ditugun aldi guztietan sensazio desberdinak gureganaratuko ditugulako, bideak behin eta berriro zabalduz.

Zaratak ez, hotsak nonnahi; diskurtsorik ez, hitzak, pentagrama bateko kortxeak bezalakoak, noizbehinka; pintzelada erabatekorik ez, marra sotil eta finak bai; denboraren jariora, baina ez lotua; eritmoa berezkoa, presiorik bakoa.

Nire ustez, egilearen meriturik haundiena haikuaren filosofia orientala eta ikastolako hizkuntza uztartzen jakin izatean datza. Desio bakoari, unearen goraiaparena eta tentsio barea bezalako

konzepziotan oinarritzen den arkuaren eta geziaren ikuspegiari, lgerabideak maisutasunez eta xuabe-xuabe gainjarri dio ikastolatan, etxetik kanpoko sutondotetan, zoritzen joan izan den hizkuntz artisaua (irudi-elkarketa afektiboak, igarkizunak, hitz-eta irudi-jolasak, bapatekotasunaren majia, definizioaren eta hitzen marrazki bitxiak...).

Kortesiazkoa da haikua, esku-zabala, iradokitzen uzten bait du. Destatzeko poesia, ezbairik gabe.

Amaia Iturbe

AURELIA ARKOTXA *Atara ahantziak*. Pamiela, Iruñea, 1993, 86 orr.

URDINA

Aurreneko liburua da Aurelia Arkotxa irakasle eta poetak kale-ratzen duena, eta ezin esan forma bakarrekoa denik liburu hau, poesia formalarekin batera, prosa poetikoa ere lantzen baitu bertan.

Asmo estetikoak nagusia da liburu honetan. Eta estetika horren barnean, koloreekiko lilura, pinturarekiko atxekimendua. Koloreak dakarkigu Aurelia Arkotxak, gamma anitza ez baina bai distiratsukoak. "Der Blaue Reiter", "Planeta Bluieko Gizonari" dira bi testuren izenburuak. Biak dira kolore urdinez pintatutako koadroak bezalakoak. Honela dio "Planeta Bluieko Gizonari"ko zati batek:

"Kolore arraro hori jastatua nuen jadanik Giottoren zeruetan, Kandinskyren zaldizko bluiean, tamiatan, erreka bazterreko zenbait arhoit-lilietan. Bainan zurekin bluiak koadrotik ihes egin nahi zuen, mugak puskatu". Testu horretan dago, nire ustez, liburuaren zentzu estetikoaren giltza. Mende haserako pintura klase bat ekartzen digu oroimenera. Baina ez dira kolore bakarrak. Tonalidadeari begiratu gero, esango nuke, urdinetik oso urruti ez dabiltzala. Hitsak, goibelak, bluiak.

Badakit euskal kolore urdinak (zenbait tokitan azula), arlo semantikoan bederen, zerikusit hant-

dirik ez duela erdara batzuetako urdinarekin. Ezaguna dugu ingelesezko "blues" hitza; urdintasuna adierazteaz gain, tristura, his-tasuna ere adierazten baitu. Alemanieraz eta frantsesez ere, hizkuntza germanikoen eraginez azken horretan, kolorea baino zerbait gehiago da urdina, egoera subjeto eta mentalaren adierazle. Pintatzaile expresionistek, surrealistek, horrelako kolorea aukeratu zuten beren sentimenduak pintatzeko; izan ere, eta askok uste dutenaren kontra, sentimenduak marraztu, pintatu, idatzi baitaitzke. Ezaguna eta omen handikoa da artearen historian behinik-behin Picassoren "urdinaren aroa". XX. mendeko pintatzaileei lanari erreparatuz gero nabarmena egiten da urdinarekiko atxekimendua: Klein, Magritte, Kandinsky, Kirchner, Matisse, Munch, eta abar... Garai bateko kolorea, garai bateko ezau-garri-zeinua. Dekadenteak omen ziren, hala diote, eredu klasikotik aldendu nahian ibili zirelako.

Baina hitzak ez du adierazten koloreak adieraz dezakeena, haren intentsitate osoan behintzat ez. Hitza ahula baita, zabalegia delako bere esanahia, pinturari, argazkiari, horienak diren esparruetan, itzal egiteko. Baina hitza, zerbait izatekotan, begiarenago da, belarriarena baino, eta hau dio belarriak galantak, baina entzumena ttikia duen batek. Badakik ez dela hori bakarrik, hitza,

azken finean, soinua baita, eta poesia idazterakoan, oso kontutan hartu beharrekoa. Flaubertek, idazle handi hark, garrantzia handia ematen zion hitzen kate baten soinuari; orduak eta orduak igarotzen zituen bere estudioan, hitzak ahoskatuz eta ondorengo efektuak aztertuz. Musikaria balitz bezala. Baina era berean, haren prosa-ereduak pintatu egiten digu idazlearen begiek ikusitakoa.

Aurelia Arkotxaren liburu honetan nabarmena da asmo estetiko, pintatzaileekiko lilura, urdin subjetoarekiko atxekimendua. Poemaz eta prosazko testu laburrez osatutako liburu honek barnera gehiago begiratzen baitu, kanpora baino. Inpresionista da, eta euskal adjetibazioa erabili beharko bagenu hitsa dela esango genuke, edo eta ubela. Tragi-koak dira prosazko testu batzuk, poema batzuk ere bai. Gerra, sarraskia, indarkeriaz ari dira, ifernu baten irudi testuala: "Laugarren zaldia", "Hiroxima lorez estali zen", beltza eta gorriaren arteko kolorez pintaturik. Gorria, noski, odolarena. Jon Mirandaren herentzia dirudite testuok.

Oso interesgarria da liburua: biribila, zaindua. Berezia, begiei zuzenduta, belarriari bainoago. Pinturaren eta poesiaren arteko uztarketari buruzko gogoeta inplizitua. Urdina.

Felipe Juaristi